

Kristian Gimming og Tor Skoglund

Store variasjoner i arbeidstid

Det ble i 2007 totalt utført 3,6 milliarder timeverk i norsk økonomi. Hver enkelt sysselsatte person arbeidet i gjennomsnitt 1 411 timer dette året. Den gjennomsnittlige arbeidstiden per person er lavere i Norge enn i de fleste andre land. Dette skyldes blant annet at nordmenn arbeider mer deltid enn det som er vanlig i andre land.

Fordi arbeidskraften er et lands viktigste ressurs, er utførte timeverk en sentral størrelse i analyser av verdiskaping og velferd. Samtidig er dette en størrelse som det er vanskelig å definere og tallfeste. Timeverkstallene påvirkes både av mange lovbestemte og avtalebestemte arbeidstidsregler, og av husholdningenes og bedriftenes tilpasninger når det gjelder innsatsen av arbeidskraft. I denne artikkelen beskriver vi de ulike faktorene som har betydning for utførte timeverk og gjennomsnittlig arbeidstid slik disse størrelsene beregnes i nasjonalregnskapet. Artikkelen viser strukturelle trekk ved dagens arbeidsmarked, og hvordan utviklingen har vært etter annen verdenskrig. De norske tallene blir også sammenliknet med tall for andre land.

Hva er arbeidstid?

De fleste vil assosiere arbeidstid med den tiden som anvendes til inntektsgivende arbeid. I SSBs tidsbruksundersøkelse skilles det mellom tid brukt til inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid, fritid, utdanning og personlige behov (Vaage 2002). Ifølge denne undersøkelsen brukte personer som var i arbeid, om lag 7,5 timer til inntekts-

givende arbeid en vanlig arbeidsdag i år 2000, mens nær en time ble brukt til arbeidsreiser og 3,5 timer til husholdsarbeid. Tidsbruksundersøkelsen bygger på at et representativt utvalg av befolkningen fører dagbok over hvilke aktiviteter de utfører i løpet av et døgn. Det er gjennomført fire store tidsbruksundersøkelser med ti års intervaller.

Når en skal avgrense arbeidstid mot andre aktiviteter, vil det lett oppstå gråsoner og problemer. Mange bruker en økende del av sin tid utenom arbeidstiden til å ta telefoner, og lese og besvare e-post hjemmefra. Grensene mellom jobb og fritid blir dermed mer flytende. Dette gjelder først og fremst selvstendige næringsdrivende, personer i ledende stillinger og ansatte i enkelte tjenesteytende yrker.

Et annet vanskelig avgrensingsproblem gjelder ulike former for kursvirksomhet og utdanning som foregår i arbeidstiden. Økende krav til omstillinger og kvalitetsforbedringer i arbeidslivet bidrar til at dette antakelig øker i omfang. Ifølge arbeidskraftundersøkelsen i 2. kvartal 2007 deltok om lag 15 prosent av de sysselsatte

på kurs i løpet av en fireukersperiode, hvor formålet var opplæring knyttet til arbeidet. Slike aktiviteter blir vanligvis regnet som en del av arbeidstiden for de som deltar.¹ Det kan imidlertid diskuteres om dette skal regnes som en del av den løpende produktive arbeidsinnsatsen i bedriftene. Mye av jobboplæringen kan betraktes som investeringer i bedriftenes arbeidskraft.

Det kan være store forskjeller på ulike arbeidsplasser med hensyn til hva som aksepteres av fravær for private ærend i arbeidstiden, som for eksempel tannlegebesøk, frisørbesøk og shopping. Slike aktiviteter vil på mange arbeidsplasser ikke bli registrert som fravær, og vil dermed, isolert sett, kunne bidra til en overvurdering av effektiv arbeidstid i statistikken.

I nasjonalregnskapet skal tallene for utførte timeverk være knyttet til produksjonen av varer og tjenester i bedriftene. Antall timeverk skal gi et uttrykk for all innsats av arbeidskraft i produksjonsprosessen, enten dette er utført av ansatte lønnstakere, eierne av bedriftene eller familiemedlemmer uten fast avtalt lønn. For lønnstakere vil utførte timeverk ikke nødvendigvis være det samme som betalte timeverk. Feriefravær og sykefravær er ikke en del av utførte timeverk, selv når dette betales av arbeidsgiver (betalte, men ikke utførte timeverk). Vi skal i prinsippet også inkludere ubetalt overtidsarbeid. Fordi vi har ufullstendig informasjon om ubetalt overtid, er det imidlertid bare betalt overtid som i dag inngår i timeverkstallene. Timeverksbegrepet i nasjonalregnskapet inkluderer ikke tid brukt til arbeidsreiser eller spisepauser, se boks 1.

¹ Tiden som anvendes til mer omfattende skolegang eller studier, inngår imidlertid ikke i utførte timeverk, verken i nasjonalregnskapet eller i arbeidskraftundersøkelsene.

I prinsippet skal også såkalt svart arbeid regnes som en del av sysselsettings- og timeverkstallene i nasjonalregnskapet. Dette inkluderer både tilfeller der personer arbeider noe svart i tillegg til vanlig rapportert arbeid, og tilfeller der verken personer eller arbeidstid er registrert. Fram til nå har vi i liten grad innarbeidet eksplisitte anslag for omfanget av svart arbeid i sysselsettings- og timeverkstallene. SSB har imidlertid nylig påbegynt et utviklingsprosjekt når det gjelder behandlingen av svart økonomi i nasjonalregnskapet, se artikkelen til Erling Joar Fløttum i denne publikasjonen.

Boks 1. Definisjon av utførte timeverk i nasjonalregnskapet

Norge er, gjennom EØS-samarbeidet, forpliktet til å følge nasjonalregnskapsprinsippene som er nedfelt i Det europeiske nasjonalregnskapssystemet ENS 1995 (Statistisk sentralbyrå 1999). Når det gjelder utførte timeverk, bygger ENS 1995 på anbefalinger som er gitt av Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) så langt tilbake som fra 1962.

Utførte timeverk omfatter:

- Timer faktisk utført i vanlig arbeidstid
- Timer utført ut over vanlig arbeidstid, vanligvis til en høyere lønnsats (overtid)
- Tid brukt på arbeidsplassen til klargjøring, reparasjoner, skriving av timelister og liknende
- Tid som tilbringes på arbeidsplassen i «dødperioder», men som det utbetales lønn for (kan skyldes midlertidig mangel på arbeid, driftstans på maskiner med videre)
- Tid brukt på korte hvilepauser på arbeidsplassen (for eksempel kaffepauser)

Utførte timeverk omfatter ikke:

- Tid som det betales lønn for uten at det blir utført arbeid (ferie, offentlige helligdager, sykepermisjon)
- Spisepauser
- Tid brukt til transport mellom hjemmet og arbeidsplassen (transport som foregår i arbeidstiden, er imidlertid inkludert)

Store variasjoner i ukentlig arbeidstid

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), som er en viktig kilde for nasjonalregnskapet, kartlegger befolkningens tilknytning til arbeidsmarkedet på ukebasis. Ifølge AKU var gjennomsnittlig ukentlig avtalt/vanlig arbeidstid per sysselsatt person 34,3 timer i 2007. Tabell 1 viser at det er store variasjoner når det gjelder personers tilpasning av arbeidstid. Mens om lag 5 prosent av alle sysselsatte har en vanlig arbeidstid per uke på under 10 timer, jobber over 8 prosent mer enn 45 timer. En stor del av de sysselsatte med kort arbeidstid utgjøres av skoleungdom og studenter, som i hovedsak arbeider utenom vanlig arbeidstid. Arbeidstidsmønsteret er svært forskjellig for kvinner og menn. Mens under 20 prosent av mennene jobber mindre enn 37 timer, er dette tilfellet for omtrent halvparten av kvinnene. Det er også relativt sett langt flere menn enn kvinner som jobber mer enn 45 timer per uke.

De fleste deltidsjobber finner vi i de tjenesteytende næringene. Som det framgår av tabell 5, var antall utførte timeverk per sysselsatt person i tjenesteytende næringer bare to tredeler av timeverkene i primærnæringene i 2007. Blant annet er det ansatt mange kvinner i deltidsjobb i offentlige helse- og sosialtjenester.

Tabell 1 beskriver det som personene i utvalget for AKU oppgir som avtalt arbeidstid, det vil si det antall timer per uke den ansatte ifølge arbeidskontrakten skal være på arbeid. For selvstendige, familiearbeidere og lønnstakere uten arbeidsavtale er det vanlig (gjennomsnittlig) arbeidstid per uke som oppgis. For mange som oppgir en høy avtalt/vanlig arbeidstid, kan det være slik at arbeidsgiver forventer en arbeidsinnsats som svarer til mer enn vanlig heltid. Det vil ofte være gitt en fast månedslønn som gjenspeiler dette. For disse per-

sonene vil dermed avtalt arbeidstid kunne inneholde et element av overtid.

Det kan være problemer med kvaliteten på timeverkstallene i AKU, blant annet at folk gjerne oppgir runde tall (for eksempel 40 eller 45 timer per uke), eller at det oppgis for høye tall fordi dette kan oppfattes som positivt (Bø og Håland 2002).

Tabell 1. Sysselsatte¹ 15-74 år, etter avtalt/vanlig arbeidstid per uke. Gjennomsnittlig arbeidstid og prosentfordelt på ulike arbeidstidskategorier. 2007

	I alt	Menn	Kvinner
Gjennomsnittlig avtalt/vanlig arbeidstid	34,3	37,3	30,8
Prosentvis fordeling på arbeidstidsgrupper			
1-9 timer	4,9	3,3	6,6
10-19 timer	7,7	4,0	11,9
20-29 timer	7,8	3,1	13,0
30-36 timer	13,1	8,6	18,2
37-44 timer	58,0	67,8	47,1
45 timer og over	8,5	13,2	3,2

¹ Som heltidssysselsatte i AKU regnes alle med avtalt ukentlig arbeidstid på 37 timer eller mer, pluss noen med kortere arbeidstid som oppgir at dette er en heltidsstilling (skift- eller turnusarbeid).

Kilde: AKU, Statistisk sentralbyrå.

Mer enn halvparten av kvinnene jobber deltid

Fra nasjonalregnskapet finner vi tall for en rekke større størrelser som belyser innsats av arbeidskraft i produksjonen; nasjonalregnskapet har tall for utførte timeverk, antall sysselsatte personer, antall normalårsverk og antall jobber. Disse tallene foreligger fordelt på næring, yrkesmessig status (lønnstaker/selvstendig) og kjønn. Med utgangspunkt i grunnlagsdata for disse beregningene er det igjen mulig å belyse flere aspekter ved utførte timeverk og arbeidstid.

Andelen av alle sysselsatte som arbeidet deltid i 2005, er beregnet til 33,6 prosent

i nasjonalregnskapet. For kvinner var andelen 54,0 prosent, mens den for menn var 15,7 prosent.

Til sammenlikning var deltidsandelen blant alle sysselsatte ifølge AKU 26,8 prosent – 42,8 prosent for kvinner og 12,5 prosent for menn. Deltidsandelene er altså høyere i nasjonalregnskapet, spesielt for kvinner. Avviket har sammenheng med at nasjonalregnskapet har benyttet en litt annen definisjon på «deltidssysselsatt» enn den definisjonen AKU benytter, på grunn av begrensninger i nasjonalregnskapets datamateriale. Videre har det også betydning at nasjonalregnskapet benytter andre kilder enn AKU i beregningene av jobber og arbeidstid i offentlig forvaltning. Beregningene av jobber i offentlig forvaltning bygger på data fra Personaladministrativt informasjonssystem (PAI-registeret til Kommunenes sentralforbund), Statens sentrale tjenestemannsregister (SST-registeret) og Statistisk sentralbyrås registerbaserte sysselsettingsstatistikk for helse- og sosialpersonell. Definisjonen av heltids- og deltidsjobber i nasjonalregnskapet er for øvrig i samsvar med definisjonene i AKU.²

Beregningene i nasjonalregnskapet

I nasjonalregnskapet er antall heltidssysselsatte satt lik antall heltidsjobber. Antallet deltidssysselsatte i nasjonalregnskapet blir dermed totalt antall sysselsatte fratrasket antallet heltidssysselsatte. Beregningene medfører at alle sysselsatte som har to deltidsjobber, blir klassifisert som deltidssysselsatte. I AKU vil personer

som innehar to jobber, bli klassifisert som heltidssysselsatte når summen av avtalt ukentlig arbeidstid i de to jobbene er 37 timer eller mer.

Den store forskjellen i omfanget av deltidarbeid mellom kvinner og menn bidro til at gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke³ var 29,2 timer for kvinner og 36,9 timer for menn i 2005, se tabell 2. Forskjellen i avtalt arbeidstid mellom kvinner og menn skyldes imidlertid ikke bare ulikt omfang av deltidarbeid; både heltids- og deltidssysselsatte menn hadde lengre avtalt arbeidstid enn henholdsvis heltids- og deltidssysselsatte kvinner. Forskjellen i avtalt arbeidstid for heltidsansatte skyldes at menn i større grad enn kvinner jobber i yrker der normalarbeidstiden for heltidsjobber er høy. Som påpekt tidligere er det ifølge AKU langt flere menn enn kvinner som har en avtalt/vanlig arbeidstid på over 45 timer per uke. Når det gjelder forskjellen i avtalt arbeidstid mellom kjønnene for deltidssysselsatte, har nok dette å gjøre med at kvinner i større grad enn menn velger deltidsjobber med et lavt avtalt timetall, se tabell 1.

Tabell 2. **Avtalt arbeidstid per uke og beregnet stillingsprosent¹ (tall i parentes). 2005**

	I alt	Menn	Kvinner
Alle sysselsatte	33,3 (85,2)	36,9 (93,2)	29,2 (76,9)
Sysselsatte deltid	21,9 (55,9)	22,5 (56,9)	21,7 (57,2)
Sysselsatte heltid	39,1 (100,0)	39,6 (100,0)	38,0 (100,0)

¹ Gjennomsnittlig avtalt arbeidstid i prosent av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid for heltidssysselsatte.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

² Deltidsjobber er i AKU definert som arbeidsforhold med en avtalt ukentlig arbeidstid på mindre enn 30 timer, og øvrige arbeidsforhold med en avtalt arbeidstid mellom 30 og 37 timer som den sysselsatte oppgir til å være deltidsjobb i virksomheten. Heltidsjobber er arbeidsforhold med en ukentlig arbeidstid på 37 timer eller mer, samt arbeidsforhold med en avtalt arbeidstid på mellom 30 og 37 timer som den sysselsatte oppgir til å utgjøre heltid i virksomheten.

³ Avtalt arbeidstid per uke er i nasjonalregnskapet det antall timer arbeidstakeren i henhold til arbeidskontrakten skal jobbe per uke. For selvstendige og for personer som ikke er underlagt avtale om arbeidstid, må avtalt arbeidstid tolkes som «vanlig arbeidstid».

Redusert deltidsandel gir flere timeverk

Et interessant spørsmål er: «Hvor mange flere timeverk ville blitt utført i Norge dersom alle som arbeidet deltid i stedet hadde arbeidet heltid?» Spørsmål omkring økt gjennomsnittlig arbeidstid har blitt aktualisert den siste tiden. Dette har sammenheng med at mange næringer har gitt uttrykk for at de sliter med å rekruttere arbeidskraft samtidig som yrkesdeltakelsen i Norge ligger på et historisk høyt nivå og dessuten er høy sammenliknet med andre land, se for eksempel Revidert nasjonalbudsjett for 2007 (St.meld. nr. 2, 2006-2007).

Tallene som er oppgitt i parentes i tabell 2, angir gjennomsnittlig stillingsprosent. Stillingsprosenten viser gjennomsnittlig avtalt arbeidstid i prosent av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid for heltidssysselsatte. Vi ser at stillingsprosenten for deltidssysselsatte var 56 prosent, det betyr at gjennomsnittlig arbeidstid for deltidsansatte var 56 prosent av arbeidstiden til heltidssysselsatte. Gjennomsnittlig stillingsprosent for alle sysselsatte fanger opp både effekten av omfanget av deltidsarbeid (deltidsandelen) og avtalt arbeidstid for deltidsansatte i forhold til heltidsansatte. Gjennomsnittlig stillingsprosent for alle sysselsatte var 85 prosent (77 prosent for kvinner og 93 prosent for menn). En gjennomsnittlig stillingsprosent på 100 prosent ville krevd en økning i gjennomsnittlig avtalt arbeidstid på 17 prosent. Isolert sett ville en slik økning i utførte timeverk tilsvart arbeidsinnsatsen til om lag 350 000 heltidssysselsatte personer i 2005.

Betydningen av fravær og overtid

I tabell 3 er det oppgitt gjennomsnittlig antall utførte timeverk per sysselsatte person i 2005 og bidrag til timeverkene fra avtalte timeverk, overtidstimeverk og fraværstimeverk. Tallene i parentes angir respektive størrelser i prosent av avtalte timeverk.

Avtalte timeverk i nasjonalregnskapet er lik det antall timeverk som vil bli utført i løpet av året om den sysselsatte arbeider i henhold til arbeidskontrakten, tar ut feriedager i henhold til opptjening og verken arbeider overtid eller har syke- eller permisjonsfravær. Overtidstimeverk skal i prinsippet være alle timeverk utført utover avtalt arbeidstid og som ikke «avspaseres» i løpet av regnskapsåret. Fraværstimeverk er timeverk som ikke blir utført på grunn av sykdom og fødselspermisjoner. Arbeidstid som faller bort grunnet avvikling av ferie, studiepermisjon og helligdager, påvirker utførte timeverk ved at avtalte timeverk endres.

Vi ser at gjennomsnittlig antall utførte timeverk per sysselsatte person var 1 420 timer i 2005, 1 185 timer for kvinner og 1 628 timer for menn. Overtidstimeverk og fraværstimeverk i prosent av avtalte timeverk utgjør henholdsvis overtids- og fraværssraten. Overtidsraten var 2,0 prosent dette året (1,2 prosent for kvinner og 2,5 prosent for menn). Som nevnt tidligere er det kun betalt overtid som inngår i overtidstimeverkene, fordi vi mangler grunnlagsdata for ubetalt overtid. Fraværssraten var 7,6 prosent i 2005. For sykefravær er det data fra den sentrale sykefraværstatistikken som er innarbeidet, og ifølge denne var den samlede sykefraværssraten 6,7 prosent dette året. Dette viser at fraværssraten knyttet til fødselspermisjoner var om lag 0,9 prosent. Fraværssraten var om lag dobbelt så høy for kvinner som for menn; for kvinner var den 10,8 prosent, mens den for menn var 5,3 prosent.

Omfanget av ferie har betydning for antall utførte timeverk. Antall feriedager har økt betydelig i etterkrigstiden, og den siste ferieutvidelsen hadde vi så sent som i 2002. I nasjonalregnskapet for 2005 er det lagt til grunn at gjennomsnittlig antall feriedager per sysselsatt person var 24 dager.

Tabell 3. Gjennomsnittlig antall utførte timeverk, etter timeverkstatus og timeverk i prosent av avtalte timeverk (tall i parentes). 2005

	I alt	Menn	Kvinner
Avtalte timeverk	1 504 (100,0)	1 675 (100,0)	1 310 (100,0)
+ Overtidstimeverk	30 (2,0)	42 (2,5)	16 (1,2)
– Fraværstimeverk	114 (7,6)	89 (5,3)	141 (10,8)
= Utførte timeverk	1 420 (94,4)	1 628 (97,2)	1 185 (90,4)

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Boks 2. Sysselsetting og utførte timeverk i nasjonalregnskapet

Sysselsatte personer omfatter alle personer (inklusive utenlandsk arbeidskraft ansatt i norske bedrifter) som har en eller flere jobber. Antall normalårsverk beregnes ved å summere antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber. Jobber der den sysselsatte er midlertidig fraværende fra arbeidet grunnet utdanningspermisjon, skal imidlertid ikke inkluderes. Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) er den viktigste datakilden for heltids- og deltidsjobber, og for fravær knyttet til utdanningspermisjoner.

Antall utførte timeverk per år er avtalte timeverk med tillegg for overtidstimeverk og fratrullet fraværstimeverk. Alle tre størrelser beregnes med utgangspunkt i normalårsverk på detaljert næringsnivå. Avtalte timeverk per normalårsverk framkommer ved å multiplisere avtalte arbeidstimer per uke for heltidsjobber med antall effektive arbeidsuker (det vil si eksklusive feriedager og helligdager) for jobber i næringen. Overtidstimeverk og fraværstimeverk per normalårsverk framkommer ved å multiplisere avtalte timeverk per normalårsverk med henholdsvis overtids- og fraværssrate. På grunn av at det ikke foreligger informasjon om ubetalt overtid, er det kun betalt overtid som inngår i overtidsraten og overtidstimeverkene. Fraværssraten og fraværstimeverkene omfatter sykefravær og fravær knyttet til fødselspermisjoner. Viktige kilder er AKU (avtalte arbeidstimer per uke for heltidsjobber), lønnsstatistikken overtidsinformasjon, sykefraværstatistikk og informasjon om fødselspermisjon.

Statistisk sentralbyrå har nylig foretatt en omfattende revisjon av sysselsettings- og timeverksberegningene i nasjonalregnskapet, se Skoglund (2006). Det foreligger detaljerte næringstall tilbake til 1970, og mer aggregerte tall tilbake til 1946.

Det finnes ingen løpende og fullstendig statistikk over feriefraværet i løpet av et år. I en tilleggsundersøkelse til arbeidskraftundersøkelsen fra 2006 fant man at om lag 85 prosent av de sysselsatte i privat sektor hadde fem ukers ferie i 2005, se Nergaard og Stokke (2006). I tillegg har alle offentlig ansatte minst fem ukers ferie. En ekstra ferieuke for lønnstakere over 60 år ble innført allerede i 1976. Denne undersøkelsen viser at 21 dagers ferie (ferielovens minimumsbestemmelser) er mest vanlig i detaljhandel og hotell- og restaurantvirksomhet.

For å kunne vurdere betydningen av feriefraværet på antall utførte timeverk har vi beregnet antall timeverk som bortfaller grunnet ferieavvikling i prosent av avtalte timeverk. Feriefraværssraten var i 2005 på 10,6 prosent. Fraværssraten knyttet til sykdom og fødselspermisjon var som nevnt 7,6 prosent, det vil si 3,0 prosentpoeng lavere enn feriefraværssraten.

Gjennomsnittlig arbeidstid i Norge lavere enn i andre land

Gjennomsnittlig antall utførte timeverk per sysselsatt person i Norge var 1 408 i 2006. Dette er lavere enn i de fleste andre land. For eksempel var gjennomsnittet over 1 800 timer i USA og Italia. Også de andre nordiske landene ligger høyere enn Norge, spesielt Finland, se tabell 4. Av OECD-landene er det bare Nederland som har lavere tall for utførte timeverk per sysselsatte enn Norge. En viktig årsak til det lave timetallet for Norge er at nordmenn arbeider mer deltid enn det som er

Tabell 4. Gjennomsnittlig årlig arbeidstid og yrkesdeltaking i utvalgte OECD-land. 2006

	Utførte timeverk per sysselsatt person	Utførte timeverk per person 15-64 år ¹	Yrkesdeltakingsrate, befolkningen 15-64 år ²	
			Kvinner	Menn
Norge	1 408	1 062	74,8	81,4
Danmark	1 577	1 213	76,7	83,4
Finland	1 721	1 186	73,2	76,2
Sverige	1 583		77,7	82,6
Frankrike	1 564	974	63,9	74,2
Italia	1 800	1 051	50,8	74,6
Nederland	1 391	1 007	69,4	81,9
Spania	1 764	1 159	61,1	82,5
Storbritannia	1 669	1 210	70,3	83,2
Tyskland	1 436	965	68,5	81,4
USA	1 804	1 299	69,3	81,9
Japan	1 784	1 249	61,3	84,8
OECD			60,8	80,4

¹ Tallene er beregnet ved å multiplisere utførte timeverk per sysselsatt person (tall i første kolonne) med andelen av befolkningen i alderen 15-64 år som er sysselsatt. For Norge, Sverige, Spania og Storbritannia har OECD kun tall for andelen av befolkningen i alderen 16-64 år som er sysselsatt, og for nevnte land er disse anvendt. Yrkesdeltakingsraten anvendt for USA er anslag fra OECD-sekretariatet.

² For Norge, Sverige, Spania og Storbritannia er arbeidsstyrken angitt i prosent av befolkningen 16-64 år. Tallene for USA er anslag fra OECD-sekretariatet.

Kilde: OECD Employment Outlook 2007, Statistical Annex. Timeverkstallene kan bygge på forskjellige kilder og vil derfor være mindre sammenliknbare enn tallene for yrkesdeltakelse.

vanlig i andre land. Mer enn 40 prosent av norske kvinner arbeider deltid, og dette er drøyt 10 prosentpoeng over gjennomsnittet i EU- og EFTA-landene, se Lohne og Normann (2006). Også norske menn har høy deltidsandel i et internasjonalt perspektiv. Den høye deltidsandelen må ses i sammenheng med at en stor del av Norges befolkning deltar i yrkeslivet. Muligheten for å kunne arbeide deltid har antakelig medført at flere som ellers ville valgt å stå utenfor arbeidslivet om det kun var heltidsjobber å få, har skaffet seg deltidsjobb. I Norge var yrkesdeltaking⁴ for kvinner nær 75 prosent i 2006. Av OECD-landene er det bare i Sverige og Danmark at kvinnene har høyere yrkesdeltaking enn

i Norge. Norge utmerker seg også med høy yrkesdeltaking blant personer over 60 år.

Ved å sette utførte timeverk i forhold til befolkningen, i stedet for i forhold til antall sysselsatte, får vi et annet mål for sammenlikning av arbeidstid mellom land, se andre kolonne i tabell 4. Målt på denne måten er den gjennomsnittlige arbeidstiden i Norge høyere enn både i Italia, Nederland, Frankrike og Tyskland. USA topper fortsatt arbeidstiden også etter dette målet. Årsaken til at land som Norge og Danmark kommer ut med relativt sett høyere arbeidstid etter dette målet, er at disse landene har høyere yrkesdeltaking og lavere ledighet enn mange andre land.

Arbeidstiden vil, uavhengig av hvilket av målene en anvender, også være påvirket av antall feriedager og antall helligdager (som normalt er fridager). Både antall feriedager og antall helligdager varierer mellom landene. Mens de fleste lønnstakere nå har

⁴ Yrkesdeltaking kalles også for yrkesfrekvens. Den er definert som summen av sysselsatte og arbeidsledige (arbeidsstyrken) i prosent av befolkningen i den aktuelle aldersgruppa. I dette tilfellet er den aktuelle aldersgruppa 16-64 år.

fem ukers ferie i Norge, har mange lønns-takere i USA bare én uke (det oppgis at de fleste har mellom 7 og 21 dager).⁵

Høy yrkesdeltaking vil også kunne ha betydning for sykefraværet. Norge har et høyt sykefravær sammenliknet med andre land, og dette har økt de siste ti årene. Kvinner har gjennomgående høyere sykefravær enn menn, blant annet på grunn av fødselsrelatert fravær. Når flere kvinner og andre grupper som forventes å ha høyt sykefravær, trekkes inn i arbeidslivet («et inkluderende arbeidsliv»), vil dette dermed kunne bidra til at utførte timeverk per sysselsatt person i gjennomsnitt blir lavere. Sammenhengen mellom yrkesdeltaking og sykefravær er nærmere analysert i Bjørnstad (2006).

Utviklingen i sysselsetting og arbeidstid etter 1946

Det var i 2007 vel 2,5 millioner sysselsatte i Norge, mens det i 1946 var litt over 1,4 millioner.⁶ Dette innebærer at antall sysselsatte personer har økt med nesten 80 prosent etter krigen. Økningen har funnet sted i tjenesteytende virksomhet. I primærnæringene, derimot, har sysselsettingen gått tilbake, og andelen sysselsatte er redusert fra 32 til 3 prosent.

Trass i en sterk vekst i tallet på sysselsatte personer etter krigen ble det i 2007 likevel bare utført 14 prosent flere timeverk totalt enn i 1946, se figur 1. Dette betyr at det samlede antallet arbeidstimer i dag er fordelt på langt flere personer, samtidig som en stor del av den økonomiske veksten etter krigen er tatt ut som økt fritid. Flere arbeidstidsreformer i denne perioden er en viktig årsak til at gjennomsnittlig arbeidstid

i dag er betydelig lavere enn for 60 år siden. Ifølge tidsbruksundersøkelsene brukes det i dag også mindre tid til husholdsarbeid enn tidligere, mens ulike fritidsaktiviteter har fått økende betydning de siste årene.

Utførte timeverk per sysselsatt person påvirkes som tidligere nevnt av endringer i omfanget av deltidsarbeid. Deltidsandelen økte på 1970-tallet, i stor grad knyttet til kvinnes inntog på arbeidsmarkedet i denne perioden. De siste 20 årene har deltidsandelen vært mer stabil.

Fordelingen av sysselsettingen på næringer har endret seg radikalt etter annen verdenskrig. Generelt er det snakk om en vridning bort fra primær- og sekundærnæringer mot tjenestenæringer. Sysselsettingen i jordbruket er redusert med 330 000 personer de siste 60 årene. På den annen side har sysselsettingen i helse- og sosial-

Boks 3. Viktige arbeidstidsendringer etter krigen

- 1948: Tre ukers ferie
- 1959: 45 timers arbeidsuke
- 1965: Fire ukers ferie
- 1968: 42,5 timers arbeidsuke
- 1976: 40 timers arbeidsuke
- 1982: En ekstra feriedag («Grodagen»)
- 1987: 37,5 timers arbeidsuke
- 2001: Avtalefestet utvidelse av ferien med to dager
- 2002: Avtalefestet utvidelse av ferien med to dager

Tabell 5. Utførte timeverk per sysselsatt person. 1946 og 2007

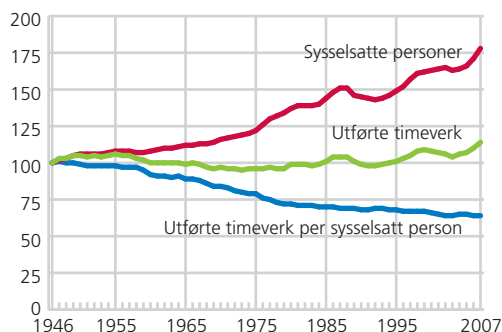
	1946	2007	Endring i prosent
Alle næringer	2 197	1 411	-35,8
Primærnæringer ¹	2 413	1 924	-20,3
Sekundærnæringer	2 118	1 601	-24,4
Tjenestenæringer	2 078	1 339	-35,6

¹ Primærnæringene omfatter jordbruk, skogbruk, fiske og fiskeoppdrett. Sekundærnæringene omfatter oljeutvinning, bergverksdrift, industri, bygge- og anleggsvirksomhet og kraft- og vannforsyning. Resten er tjenesteytende næringer. Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

⁵ Se <http://en.wikipedia.org/wiki/Vacation>. Det finnes ingen offisiell statistikk over lengden av ferien i ulike land.

⁶ Se Skoglund (2007).

Figur 1. **Utførte timeverk og sysselsetting. 1946-2007. 1946=100**

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

tjenestene økt fra 45 000 sysselsatte i 1946 til 485 000 i 2007. En del av veksten i tjenesteytende virksomhet skyldes at mange omsorgsoppgaver som tidligere ble utført som ubetalt husholdsarbeid, nå utføres som betalt arbeid, for en stor del i offentlig forvaltning. Sysselsettingen i industrien økte fram til midten av 1970-tallet, og har deretter gått tilbake, med unntak av en periode på 1990-tallet.

Primærnæringen hadde gjennomgående lang arbeidstid sammenliknet med andre næringer i 1946. Dette mønsteret er like markert i dag, og nedgangen i utførte timeverk per sysselsatt person har vært mindre i primærnæringene enn i andre næringer. Nedgangen i gjennomsnittlig arbeidstid har vært sterkest i tjenestene. Det er også her vi finner den sterkeste økningen i deltidssysselsetting. Endringene i næringsstrukturen har i seg selv også bidratt til noe av nedgangen i gjennomsnittlig arbeidstid totalt, siden de næringene som har avgitt arbeidskraft, gjennomgående har lengre arbeidstid enn vekstnæringene.

Referanser

Bjørnstad, Roger (2006): Er det økte sykefraværet tegn på et mer inkluderende eller ekskluderende arbeidsliv? *Økonomiske analyser* 6/2006, Statistisk sentralbyrå.

Bø, Tor Petter og Inger Håland (2002): Dokumentasjon av arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Notater 2002/24, Statistisk sentralbyrå.

Lohne, Ylva og Tor Morten Normann (2006): Mange jobber, men mindre enn før, *Samfunnsspeilet* 5-6/2006, Statistisk sentralbyrå.

Nergaard, Kristine og Torgeir Aarvaag Stokke (2006): Hvor lang er ferien? Fafo-notat 2006:05.

Skoglund, Tor (2006): Nye beregninger av sysselsetting og lønn i nasjonalregnskapet, *Økonomiske analyser* 6/2006, Statistisk sentralbyrå.

Skoglund, Tor (2007): Arbeidstiden er redusert med en tredel etter krigen, *Samfunnsspeilet* 2/2007, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1999): *Det europeiske nasjonalregnskapssystem ENS 1995*, Norge offisielle statistikk C 522.

St.meld. nr. 2 (2006-2007): *Revidert nasjonalbudsjett 2007*, Finansdepartementet.

Vaage, Odd Frank (2002): Til alle døgnetstider. Tidsbruk 1971-2000, *Statistiske analyser* 52, Statistisk sentralbyrå.